

SUD VA SUD FAOLIYATI

Tleumuratova Sarbinaz Yerejep qizi
Toshkent shahri Toshkent tumanlararo
ma'muriy sudi sudya yordamchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sud va sud faoliyati haqida ma'lumot berilgan.

Keywords: sud, konstitutsiya, 139-modda, hokimiyat, vakolat.

Sud — zimmasiga davlat hokimiyatining bo'g'inlaridan biri — sud hokimiyatini amalga oshirish yuklatilgan organ. Qonun chiqaruvchi (vakillik) va ijro etuvchi organlardan Sud uni shakllantirish, sudyalarga vakolatlar berish tartibi, tegishli ishlarni ko'rib chiqish tartib-taomillarining xususiyatlari, shuningdek qabul qilinuvchi qarorlarning majburiyligi va mas'uliyati, ularning yuridik ahamiyati bilan farq qiladi.

Sud (slavyancha sud — ish) — odil sudlovni amalga oshiruvchi davlat organi; muayyan davlatning qonunlariga asosan protsessual tartibda jinoiy, fuqarolik, ma'muriy va boshqa toifadagi ishlarni ko'rib chiqadi va hal qiladi. Ayrim shaxslar o'rtasida, ular bilan davlat idoralari, korxonalar, muassasa, tashkilot ma'muriyati, jamoat birlashmalari o'rtasida mulkiy va nomulkiy nizolarni, qonunbuzarliklarga doir ishlarni ko'rib chiqib, fuqarolarning huquq va erkinliklarini, korxonalar, muassasalar, tashkilot huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qiladi. Sud boshqa davlat organlaridan, jamoat birlashmalari va har qanday shaxsdan mustakil va xolisona faoliyat yuritishi, barcha ishlarni faqat qonunga bo'ysunib ko'rib chiqishi va hal etishi lozim. Sudlar odatiy va favqulodda Sudlarga bo'linadi. Favqulodda Sudlarni tashkil etish deyarli barcha zamonaviy konstitutsiyalarda man etilgan. Odatiy Sudlar umumiy vakolatli va ixtisoslashgan, ya'ni harbiy, xo'jalik (arbitraj, savdo), bojxona, soliq (moliyaviy), mehnat nizolari bo'yicha va h.k. sudlar bo'lishi mumkin. Sudning alohida turlari konstitutsiyaviy va ma'muriy sudlar hisoblanadi. Ba'zi mamlakatlarda, shuningdek, diniy sudlar (masalan, musulmon mamlakatlari — Eron, Pokiston, Sudan va boshqalarda shariat sudlari) va odatiy huquq sudlari (masalan, tropik Afrika va Okeaniyadagi bir kancha mamlakatlarda kabila sudlari) ham mavjud. Sudlar, shuningdek, instansiyalarga ko'ra: birinchi instansiyasi, apellyasiya, kassatsiya va nazorat sudlari, hududiy darajasi bo'yicha: tuman (shahar), viloyat, okrug va oliy sudga bo'linadi.

Sud hozirgi O'zbekiston hududida davlatchilikka xos ko'p asrlik tarixga ega. Sud faoliyatini qadimdan xalq madaniyati, an'analari va ma'naviy negiziga asoslanib, obrue'tiborli, katta hayotiy tajribaga ega bo'lgan kishilar amalga oshirishgan. Ular chiqargan qarorlar har qanday shubhadan xoli va barcha uchun majburiy hisoblangan. O'zbekistonda qariyb 13 asr davomida shariat qonunlariga amal qilgan qozilik sudi

hamda xalq urfodatlari va an'analariga suyanib qaror qabul qilgan biylar sudi mavjud bulgan. O'rta Osiyoni zabt etganidan sung mustamlakachi chor hokimiyati Rossiya qonunlariga amal qiluvchi sudlarni tuzdi. 1917-yil oktyabr to'ntarishidan so'ng „xalq“ sudlari va tribunallar ta'sis etildi. Ular kommunistik partiya va inqilob manfaatlariga xizmat qildi, qonunga emas, „proletarcha ong“ga suyanardi. Sud o'rnini ko'p xollarda „maxsus kengash“, „uchlik komissiya“ kabi ma'muriy tuzilmalar egallagandi. Sud adolatga emas, vahshiyona qatag'on, shafqatsiz jazolashga xizmat qildi. Sud batamom partiya va sovet ijroiya organlariga qaram edi.

Mustaqilikka erishilgandan so'ng O'zbekistonda huquqiy davlat barpo etishning tarkibiy vazifasi sifatida sudhuquq islohoti o'tkazilmoqda. Sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalardan, boshqa jamoat birlashmalaridan mustaqil ish yuritishi va S. faoliyatining boshqa asosiy prinsiplari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida e'tirof etildi (106—116-moddalar), yangi sud tizimi barpo qilindi, „Sudlar to'g'risida“gi O'zbekiston Respublikasining qonuni (1993-yil 2-sentyabr, yangi tahriri 2000-yil 14-dekabr) va bir qator qonunlar amalga kiritildi. Sud tomonidan chiqarilgan hujjatlar barcha davyaat organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar uchun majburiy hisoblanadi hamda O'zbekiston Respublikasining butun hududida ijro etilishi shart.

Qonuvda belgilangan hollardan tashqari sudlarda barcha ishlar oshkora yuritiladi (qarang Sudlovning oshkoraligi). Sud ishlari o'zbek tilida, qoraqalpoq tilida va muayyan joydagi ko'pchilik aholi so'zlashadigan tilda olib boriladi. Ayblanuvchi, sudlanuvchi himoyalani shu huquqi bilan ta'minlanadi. Sud ishlarini yuritishning har qanday bosqichida malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanadi. Sudning faoliyati qonun usduvorligini, ijtimoiy adolatni, fuqarolarning tinchligi va totuvligini ta'minlashga qaratilgandir.

„Sud“ atamasi sud hokimiyati vakolatlarini amalga oshirish huquqiga ega bo'lmagan nodavlat tuzilmalarini nomlash uchun ham juda ko'p qo'llaniladi (hakamlar sudi, Xalqaro tijorat arbitraj sudi va h.k.).

Sudlarning turlari: O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi, umumiy yurisdiksiya sudlari, xo'jalik sudlari, harbiy sud.

Qonunlardan misol keltirsak, 139-modda: "O'zbekiston Respublikasida sud ishlarini yuritish o'zbek tilida, qoraqalpoq tilida yoki muayyan joydagi ko'pchilik aholi so'zlashadigan tilda yoxud qonunga muvofiq boshqa tilda olib boriladi. Sud ishlari olib borilayotgan tilni bilmaydigan sudda qatnashuvchi shaxslarning tarjimon orqali ish materiallari bilan to'la tanishish va sud ishlarida ishtirok etish huquqi hamda sudda ona tilida so'zlash huquqi ta'minlanadi".

References:

- 1."Sud" O'zME. S-harfi Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
- 2.lex.uz (139modda)